

УДК 7.033:687.11

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЛИЦАРСЬКИХ ОБЛАДУНКІВ
В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

О. М. ТРОЯН, Н. В. ЛІЩЕНКО

Хмельницький національний університет

Виробництво зброї та засобів захисту в усі історичні епохи було однією з найбільш високотехнологічних галузей господарства. Від озброєння і обладунків часто потрібні прямо протилежні характеристики – легкість і міцність, рухливість і максимальний ступінь захисту, висока якість і масовість виробництва. Для досягнення подібних властивостей за усіх часів необхідно було застосування найпередовіших технологій, тому нерідко саме військове виробництво ставало двигуном наукового і технологічного прогресу. Не був у цьому відношенні винятком і період Середніх віків, коли війни постійно втручались в життя суспільства, стаючи практично його невід'ємною частиною [1].

Як це не дивно, але саме середньовічні лицарські обладунки істотно вплинули на історію розвитку костюма. Уже саме поняття «крій» пов'язане з виникненням лицарських обладунків. До епохи середньовіччя одяг, кажучи сучасною мовою, був безрозмірним – адже він складався з цілого шматка тканини. Коли стали робити лицарські лати, шоломи, рукавиці, поножі, які виготовляли з листової сталі, виникла необхідність їх точної підгонки по фігурі воїна. А це неможливо було зробити без ретельно розрахованої конструкції. Так виникла професія закрійника. Таким чином, багато з тих операцій, які необхідні для виготовлення одягу – «зняття мірок», «крій», «розкрій», «лекала», «розкладка» – беруть початок з далеких лицарських часів.

У зв'язку з цим, вивчення технологій виробництва обладунків та озброєння в середньовічний період може стати основою для розуміння особливостей та рівня розвитку матеріальної культури, технології обробки як металів, так і супутніх технологій, насамперед виготовлення одягу.

Лицарі завжди викликали до себе інтерес. Відомо, що професійний воїн – це і є лицар. Спорядження лицарів коштувало дуже дорого. Наприкінці X ст. розраховувалися не грішми, а худобою і тоді, щоб придбати комплект зброї, необхідно було «заплатити» 45 корів або 15 коней. Таку кількість худоби могли мати тільки багатії. У селян на ціле село ледве набиралася така кількість корів і коней. Одержати зброю – не найголовніше. Основним було уміння нею користуватися, для цього потрібно було постійно тренуватися, починаючи з дитинства. Тому хлопчиків із родин лицарів з юного віку намагалися прилучити до лицарства, їм купували обладунки, спеціально пристосовані для їхнього віку. Отже, лицарями могли стати тільки люди багаті, які мали вдосталь вільного часу.

Історія лицарських обладунків та озброєння поділяється на два етапи. У X-XIII ст. основним елементом лицарського обладунку була кольчуга (рис.1, а). А починаючи з XIV ст. обладунок принципово змінюється і до початку XV ст. лицарів захищала вже пластинчата броня (рис. 1, б) [2].

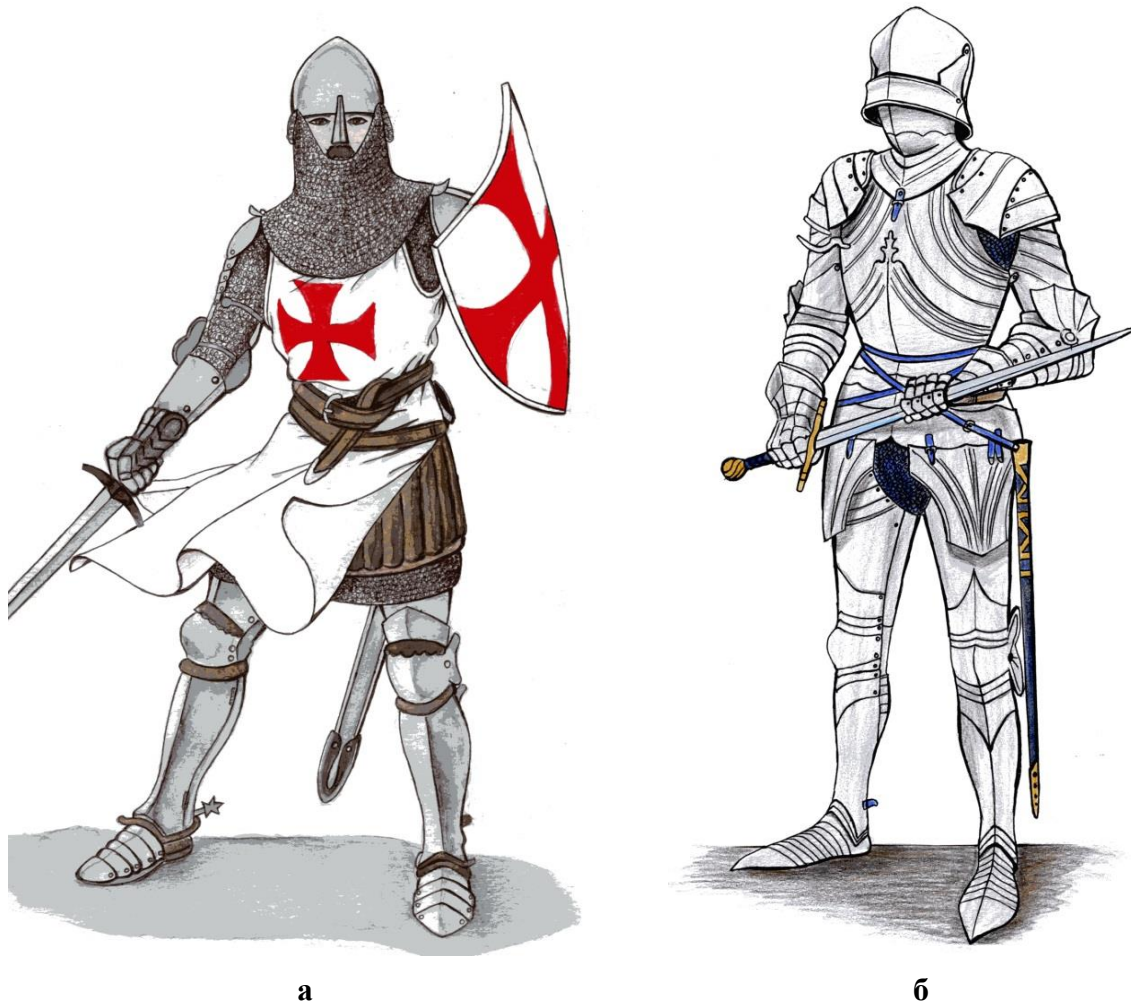

Рис. 1. Лицарські обладунки епохи середньовіччя:
а) змішаний обладунок X-XIII ст.; б) білий обладунок XIV-XV ст.

Другий етап розвитку обладунків історики поділяють на два періоди: перший – це 1337-1400 р.р., коли кольчужний та змішаний лицарський обладунок еволюціонував до так званого «повного» або «білого обладунку», а другий – це 1400-1453 р.р., коли «білий обладунок» еволюціонував у більш вишуканий «готичний».

Повертаючись до аналізу захисних властивостей кольчуги, слід зазначити, що через свою гнучкість вона часто не могла захистити воїна від потужного удару. Хоча кільця й зберігали свою механічну цілісність, все ж енергія удару призводила до переломів кісток. Не допомагав і гамбезон – стьобана куртка, набита вовною, сіном або волоссям, яку одягали під кольчугу, щоб послабити удар. Аналогічно кольчуга не захищала від стріл арбалетів і потужних валлійських луків, здатних пробити кольчужне плетіння.

Відомо, що поверх кольчуги лицарі одягали через голову накидку – сюрко або котта (рис. 1, а). Сюрко зазвичай не мало рукавів, хоча й зустрічалися екземпляри з рукавами до ліктя і навіть до зап'ястка. Дорогі сюрко робили із шовку. Завдовжки сюрко могло бути до колін і звичайно прикрашалось зображенням герба власника. Вже до 30-х років XIV ст. сюрко стало коротшим, доходячи тільки до середини стегон.

В середині XIV ст. з'явився так званий жупон, який на відміну від сюрко мав прилеглий крій, його часто робили із шкіри або стьобаним – це збільшувало захист лицаря у бою. Край подолу жупона зазвичай робили фестончатим, а сам жупон не мав рукавів і затягувався із боків шнурівками. В Англійському королівстві традиційно на жупоні спереду і ззаду обов'язково поміщали зображення герба. У континентальній Європі, і зокрема у Франції, на жупонах герби не носили. Це було однією із суттєвих відмінностей між обладунком англійського та французького лицаря.

Наступним елементом обладунку, який почали одягати на кольчугу під сюрко, була бригандина, що складалась зі шкіряної або груботканної основи з приклепаними зсередини металевими пластинами. Найбільш зручними у користуванні і надійними в бою, були бригандини середини XIV ст.; саме тому це століття в історіографії називають «віком бригандини», яка стає домінуючим європейським обладунком. Прикрашали бригандину позолочені голівки заклепок, які кріпили пластини. Незважаючи на те, що бригандина була легшою за кольчугу, вона більш ефективно захищала від стріл.

«Білі обладунки», що прийшли на зміну кольчугам в кінці XIV ст., на початку XV ст., – це суцільно пластинчасті лати з полірованої сталі, що виблискували на сонці і тому здавалися білими (рис. 1, б). Європейське лицарство йшло до них дуже довго, а сама їх поява мала характер справжньої революції у військовій справі. Це, без сумніву, був золотий вік зброярського мистецтва. Саме в цей період зброярі демонструють найвищу ступінь своєї майстерності, володіння матеріалом, вміння створювати обладунки, що повністю відповідають потребам лицарів, – все це відображено в кращих обладунках XV, початку XVI ст. Технічна майстерність зброярів досягла такого рівня, що вони були здатні варіювати товщину металу в залежності від важливості деталі обладунку. Ще один важливий момент, крім відносної товщини і загартування матеріалу, – це створення ковзкої поверхні, тобто обробка металу таким чином, щоб поверхня лат здатна була відбивати та тримати колючі або рублячі удари різних видів зброї.

Обладунки цього періоду поєднували в собі надзвичайну свободу дій і надійність, лати були одночасно міцними і легкими. Лінії обладунків як з практичної, так і з естетичної точки зору були вишукані та досконалі. Для відхилення удару супротивника застосовувалися рифлення поверхні деталей і вигини пластин; вертикальні ребра жорсткості запобігали поразки найбільш уразливих частин тіла.

Якщо коротко, то обладунки склалися з кіраси, наплічники, обладунків для рук і ніг, бойових рукавиць, шолома салада з забралом і невеликим підборідником, що прикривав підборіддя. Кожен лицар був озброєний списом і довгим мечем, гострим кинджалом, підвішеним зліва від сідла, і булавою. Що ж стосується повної комплектації «білих обладунків», то загальне число деталей у деяких зразках середини XV ст. доходило до 200, а якщо враховувати всі елементи – пряжки, цвяхи, гачки і гвинти, то і до 1000.

Середня вага обладунку досягала 20-25 кг, причому ця вага досить рівномірно розподілялась по усьому тілу лицаря, на відміну, від кольчуги, що давила, головним чином, на плечі. Збитий з коня на землю лицар зовсім не був

безпорадним. У той же час лицар аж ніяк не був горою м'язів та м'яса і ніколи не покладався тільки на грубу силу і лють. Судячи з літературних творів тих часів, лицарі – це були чоловіки, що мали струнку статуру, гнучкі і прудкі, з добре розвиненою реакцією, з розвиненою мускулатурою, міцні і проворні навіть в повному лицарському озброєнні. Такий воїн умів наносити як рублячі, так і колючі удари, а також вчасно ухилятися від ударів ворога.

Історики [2, 3] відзначали, що введення у вживання «білих обладунків» поклало кінець «міжнародного періоду» в розвитку латної справи, отже в Європі до середини XV ст. склалося два основних центри (відповідно, дві школи) з виробництва суцільнометалевих обладунків: один – в Північній Італії, в Мілані, інший – в Північній Німеччині, в районі Аугсбурга. Крім того, поряд з ними існувало і безліч локальних виробництв, які орієнтувались на той чи інший з цих центрів, що привело до появи безлічі гібридних, змішаних форм обладунків, а також сприяло їх швидкому поширенню в межах Західної Європи.

Історики відмічають, що італійські обладунки кінця XV ст. мали більш широке поширення в Європі, ніж німецькі, типово «готичних» форм, в той час як італійські мали більш згладжений силует. Характерною особливістю італійських обладунків було те, що вони краще захищали ліву сторону тулуба в порівнянні з правою, через що щит лицареві практично був не потрібен. Слід зазначити, що німецькі обладунки містили більшу кількість ребер жорсткості і декоративних елементів, які були відсутні на обладунках з Італії. В цілому, міланська броня була більш функціональна, так як в ній передбачалися додаткові металеві пластини для захисту паху, а передпліччя були захищені великими металевими пластинами, що були відсутні у німецьких.

Лицарські обладунки середньовіччя дивують не тільки своїми захисними і ергономічними властивостями але й розкішним оздобленням. Саме наявність панцерних обладунків, визначило високий військовий і аристократичний статус їх власника. У середньовічній Європі гідно оцінили переваги жорсткого бронювання і не зупинилися, поки не довели цю ідею до логічного завершення, зробивши обладунок дійсно суцільним, зчленованим з окремих деталей, що надійно закривають усе тіло. На період пізнього середньовіччя це був не тільки захист, але й традиційний одяг, який підкреслював високе соціальне становище власника. Це своєрідний аналог сучасних дорогих ділових костюмів, за яким можна судити про положення в суспільстві.

Література

1. Энциклопедия «История мировой моды». Доспехи средневековых рыцарей. Режим доступа: <http://www.ocostume.ru/content/dospekhi-srednevekovykh-rytsarei>
2. Келли Ф., Швабе Р. История костюма и доспехов. От крестоносцев до придворных щеголей; [Пер. с англ. Т. Е. Любовской] / Ф. Келли, Р. Швабе. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 216 с.
3. Норман А. В. Средневековый воин; [Пер. с англ. Л. А. Игоревского] / А. В. Норман. – М.: 2008. – 257 с.